(16) 18-19

Impact Factor - 6.261 ISSN - 2348-7143
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

RESEARCH JOURNEY

INTERNATIONAL E-RESEARCH JOURNAL
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL
February - 2019 Special Issue- 112

महात्मा फुले : व्यक्तित्व, विचार आणि साहित्य

मार्गदर्शक :
डॉ. ज्योत्स्ना सोनखासकर
प्राचार्य,
मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे
कर्मवीर शांतारामबापू कोंडाजी वावरे महाविद्यालय,
सिडको, नाशिक.

कार्यकारी संपादक :
डॉ. शंकर बो-हाडे व डॉ. राहुल पाटील
मराठी विभाग,
मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे
कर्मवीर शांतारामबापू कोंडाजी वावरे महाविद्यालय,
सिडको, नाशिक.

मुख्य संपादक :
डॉ. धनराज धनगर (येवला)

This Journal is indexed in :
- UGC Approved Journal
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Scanned by CamScanner

K.A.A.N.M. Sonawane Arts, Comm. & Sci. College SATANA 423301 NASHIK

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	लेखाचे शीर्षक	लेखक / लेखिका	पृ.क्र.
1	महात्मा फुले : सत्यशोधक समाज आणि तत्त्वज्ञान	डॉ.संतोष वागढ	05
2	महात्मा फुले यांचे साहित्य : विचार आणि लेखन	डॉ. सविता बोकले	08
3	महात्मा फुले यांचे साहित्य व समाजजीवन	डॉ. द. के. गंधारे	11
4	म.फुले, डॉ.आंबेडकरी आणि सत्यशोधकी जलसा व साहित्य संमेलने अहवाल आणि इतिवृत्त	डॉ. मधुकर मोकाशी	15
5	महात्मा फुले : एक साहित्यिक	प्रा. चिंतामण धिंदळे	21
6	महात्मा फुलेंचा सामाजिक दृष्टीकोन	डॉ. विठ्ठल केदारी	26
7	सामाजिक मूल्यांचे साहित्यकार – म.ज्योतीराव फुले	प्रा. वासुदेव डोंगरदिवे	29
8	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे साहित्यलेखन	डॉ. समिंदर घोडे	33
9	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे साहित्यविचार	प्रा. योगिता मामरे	39
10	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे सामाजिक विचार आणि समाजातील योगदान	प्रा.संगीता चव्हाणके	42
11	महाराष्ट्रातील सामाजकार्य क्षेत्रात महात्मा फुले यांचे योगदान : एक अभ्यास	प्रा.सुनिता जगताप	45
12	महात्मा फुले यांचे साहित्य विचार : ब्राह्मण्यवाद व आर्थिक विषमता	प्रा. एच. आर. नेटारे व प्रा. यु. बी. देशमुख	49
13	समाजक्रांतीचे जनक महात्मा जोतीराव फुले यांचे महाराष्ट्राच्या सामाजिक परिवर्तनातील योगदान	प्रा. आदिती कुलकर्णी	53
14	महात्मा फुले यांचा सामाजिक न्यायासाठीचा लढा	प्रा. आर. आर. सोनवणे	57
15	जोतिबा फुले यांचे वाङ्मयदर्शन	प्रा. हर्षला सूर्यवंशी	61
16	महात्मा फुले यांचे साहित्य विचार आणि लेखन	प्रा. कविता मोराडे	63
17	महात्मा फुले यांच्या साहित्यसंपदेचा विविधांगी दृष्टीकोनातून अभ्यास	प्रा. नारायण शिंदे	66
18	महात्मा फुले यांचे साहित्य विचार आणि लेखन	डॉ. मीनाक्षी पाटील	71
19	महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे तत्त्वविचार	डॉ. दिलीप पवार	74
20	महात्मा जोतिबा फुले यांचे वाङ्मयीन योगदान	प्रा. नामदेव गावित	78
21	महात्मा फुले यांच्या लेखनावरील संत तुकारामांचा प्रभाव	डॉ. संजय शिंदे	83
22	महात्मा जोतिबा फुले यांच्या सार्वजनिक सत्यधर्ममधील विचार	डॉ. विजय पाटील	87
23	सार्वजनिक सत्यधर्म	डॉ. राकेश कभे	90
24	सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तकाविषयी	प्रा. हिरा वाघ	94
25	शेतकरी व दीन-दुबळ्यांचे अर्थतज्ञ महात्मा ज्योतीराव फुले	प्रा. आर. के. सूर्यवंशी	97
26	शेतकऱ्यांच्या सामाजिक वास्तवाचे यथार्थ दर्शन 'शेतकऱ्यांचा असूड'	प्रा. विजयश्री गवळी	101
27	महात्मा फुले यांचे शेती व स्त्री शिक्षणविषयक विचार	अक्षय बोबले	104
28	शेतकऱ्यांच्या वास्तवतेचे चिंतन	प्रा. निलेश आहेर	109
29	'शेतकऱ्यांचा असूड'	डॉ. प्रतिभा घाव	112
30	'शेतकऱ्यांचा असूड' मधून प्रकटणारे विचार : एक आकलन	डॉ. राहुल पाटील	115
31	'शेतकऱ्यांचा असूड' : एक वाङ्मयीन आकलन	डॉ. सुरेश जाधव	120
32	'शेतकऱ्यांचा असूड' : आर्थिक विचार	डॉ. सुरेखा जाधव	123
33	शेतकऱ्यांच्या समस्येबाबत म. ज्योतीराव फुले यांच्या विचारांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ. स्मिता पाकधाने	127
34	ग्रंथकार फुले आणि त्यांची ग्रंथपरंपरा	डॉ. शंकर बो-हाडे	131

(15)

Scanned by CamScanner

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal | ISSN : 2348-7143
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 112: महात्मा फुले : व्यक्तित्व, विचार आणि साहित्य | February-2019
UGC Approved Journal

35	'गलाम' मधील म. फुलेंचे सामाजिक व स्त्री विषयक विचार	प्रा. सारिका गांगुर्डे	137
36	महात्मा फुले यांच्या कवितेतील विद्रोह	डॉ. महादेव कांबळे	140
37	महात्मा फुले यांच्या कवितांची समीक्षा	प्रा. सुनिल लोखंडे	143
38	सामाजिक समतेचे कवी, क्रांतीदूत ज्योतिबा फुले	प्रा. जयश्री बागुल	147
39	'तृतीय रत्न' मधील संदेश व वर्तमान	डॉ. प्रतिमा जाधव	150
40	महात्मा फुले कृत 'तृतीय रत्न' नाटक	प्रा. दत्तात्रय सावंत	153
41	महात्मा फुले यांचे शैक्षणिक विचार	डॉ. सुभाष शेकडे	156
42	महात्मा फुले यांची शैक्षणिक दृष्टी आणि दृष्टिकोन	श्रीमती नीलम बागुल	159
43	महात्मा फुले : लोकशिक्षणाचे शिल्पकार	प्रा. विठ्ठल जाधव	164
44	महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार	प्रा. संगीता पाडवी	168
45	मुक्ता साळवे हिच्या निबंधाविषयी	श्रीमती मंजुषा सोनार	171
46	महात्मा जोतीराव फुले यांचे मराठी साहित्यातील योगदान	प्रा. लक्ष्मी पवार	173
47	महात्मा फुले यांचे साहित्य विचार आणि लेखन	डॉ. राजेंद्र रासकर	180
48	समतेचा प्रणेता : महात्मा जोतीराव फुले	प्रा. स्वप्नील गरुड	183
49	महात्मा फुले यांच्या विचारधारेचा साहित्यावरील प्रभाव	प्रा. संगीता आहिरे	186
50	महात्मा फुले यांची साहित्य विषयक भूमिका	प्रा. बृषाली उगले	188
51	महात्मा ज्योतिराव फुले और स्त्री स्वतंत्रता: एक परामर्श	डॉ. गीता परमार	192
52	महात्मा फुले यांच्या अखंडांचे विशेष	डॉ. अशोक राणा	196
53	महात्मा फुले यांच्या साहित्याचे मार्केटिंग	डॉ.ए.के.शिंदे	205
54	समाजसुधारक : महात्मा फुले	डॉ. चंद्रकांत रुद्राक्षे	210
55	महात्मा फुले यांचे साहित्य लेखन व सामाजिक योगदान	प्रा. महादेव रोकडे	213
56	'शेतकऱ्याचा असूड' मधून प्रकटणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या संवेदना	डॉ. दीपा कुचेकर, प्रा.राजेश झनकर	217
57	महात्मा फुलेंचे कार्य : एक दृष्टिक्षेप	प्रा. दिलीप जाधव	221
58	महात्मा फुले लिखीत सार्वजनिक सत्यधर्म : एक आकलन	डॉ. भाऊसाहेब नन्नवरे	229
59	Social Concern in Mahatma Phule's Writing	Ms. Sangita Aher	234
60	Phule as a Crucial Educator : Reading a Nineteenth Century Educating Women and Shudras	Mr. Dnyaneshwar Nikam	237
61	Relevance of Psychology and Social Work of Mahatma Jyotirao Phule	Dr. Shubhangi Gosavi	241
62	The Reflection of Mahatma Jotirao Phule's Literature : A Special Reference to Anti Brahmanism and Untouchability	Mr. Sachin Lokhande	244

या अंकाचे सर्व अधिकार प्रकाशकांनी राखून ठेवले आहेत. प्रकाशक, संपादक यांच्या लेखी पूर्वपरवानगीशिवाय यातील लेखांचे पुनर्प्रकाशन करता येणार नाही. या विशेषांकातील लेखांतून व्यक्त झालेली मते ही त्या संबंधित लेखकाच्या लेखकाची वैयक्तिक मते आहेत, त्याच्याशी संपादक, प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही. लेखांच्या मूळ स्वामित्व हक्काविषयीची (कॉपी राईट संदर्भातील) सर्वस्वी जबाबदारी संबंधित लेखकांची आहे.

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal | ISSN : 2348-7143
Impact Factor - (SJIF) - 6.261, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 112: महात्मा फुले : व्यक्तित्व, विचार आणि साहित्य | February-2019
UGC Approved Journal

'शेतकऱ्याचा असूड' मधून प्रकटणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या संवेदना

डॉ. दिपा दत्तात्रय कुचेकर
कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, ओझर मिग
मो. ९४२१६७०९६२ drdeepakuchekar@gmail.com

प्रा. राजेश दत्तात्रय झनकर
के.एस.के. डब्ल्यू. महाविद्यालय, सिडको, नाशिक
मो. ९८८१२०७६७६ profzankar@gmail.com

विद्येविना मती गेली, मतीविना नीती गेली;
नीतीविना गती गेली, गतीविना वित्त गेले;
वित्ताविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले.

एकोणिसाव्या शतकातील सुधारणा, चळवळी, प्रबोधनात्मक लेखन प्रामुख्याने उच्चवर्णीयांच्या पुढाकाराने झाले. अशा कालखंडात शूद्र, स्त्री व अतिशूद्र यांच्यासाठी कार्य करणारे, शूद्रातिशूद्रांवर विचार करताना त्यांच्यावर होणाऱ्या जातीय अन्यायाला, जातींच्या व्यवस्थेमुळे शूद्र स्त्रीया यांची आर्थिक वाताहत कशी झाली हे मांडणारे धारदार लेखणीचे जोतीराव गोविंदराव फुले हे होते.

उपेक्षितांना ही आपली ओळख असते, शूद्र, अतिशूद्र ही पण माणसेच असतात हे सांगणारे जोतीराव हे शूद्रांच्या, कष्टकऱ्यांच्या दुर्दशेला एक विशिष्ट समाज कारणीभूत आहे याची जाणीव होताच जो संघर्ष, जो लढा प्रखरतेने समोर आला तो जोतीराव फुले यांच्या रूपात.

महात्मा फुले यांच्या लेखनात शेतकरी, कामगार छोट्या–मोठ्या व्यवसायावर पोट भरणारे कामगार, शेतकरी अशा उपेक्षित समाजाचे दारूण चित्रण पहावयास मिळते इतकेच नव्हे तर अनेक शतकांपासून चुलीच्या जोखडात सापडलेल्या स्त्रियांची वेदना, व्यथा त्यांनी नुसत्या मांडल्या नाहीत तर त्यावरील उपाय कृतीतून त्यांनी पूर्ण केल्या. शिक्षणाचे महत्त्व त्यांनी जाणले. दुःख, दारिद्र्याचे कारण, उपेक्षितांचे अन्तरंग त्यांनी जाणले. लेखणीच्या माध्यमातून समकालीन समाज उभा केला त्यांच्या विकासाचे प्रयत्न त्यांनी केले. शूद्रातिशूद्रांच्या मुलींसाठी १८४८ व चिपळूणकरांच्या वाड्यातील व रास्तापेठेतील मुलींच्या शाळेची १८५१ साली स्थापना केली. जे कष्टकरी आहेत व दिवसभर पोटाची खळगी भरण्यासाठी वणवण करतात ते शिक्षणापासून वंचित राहतात. त्यांना शिक्षण मिळावे या उद्देशाने त्यांनी १८५५ साली रात्रीच्या शाळेची स्थापना केली. विधवांना जगण्याचा अधिकार आहे हे त्यांनी उध्वस्त झालेले आयुष्य पुन्हा जगण्यासाठी विधवा पुनर्विवाह सहाय्य १८६० साली सुरु केले. आपल्या घरातील हौद अस्पृश्यांसाठी १८६८ साली त्यांनी खुला केला. दिनांक २४ सप्टेंबर १८७३ रोजी सत्यशोधक समाजाची स्थापना करून दिनांक १२ एप्रिल १८७३ रोजी [illegible] सत्यशोधक समाजाचा नियम व वक्तृत्व समारंभ घडवून आणला.

जोतीराव फुले यांनी सन १८५५ मध्ये 'तृतीयरत्न' नाटकाचे लेखन केले व त्यानंतर सन १८७३ साली [illegible] 'शेतकऱ्याचा असूड' याचे लेखन केले. दिनांक १८ जुलै १८८३ रोजी 'सार्वजनिक सत्यधर्म' या ग्रंथाचे लेखन केले. दिनांक १ एप्रिल १८८९ केले त्यांनी आपल्या लिखाणातून समकालीन, समाज, सामाजिक परिस्थिती व उत्पन्न विविध समस्या व त्यांची कारणे आपल्या साहित्यात साकारल्या. त्यातील शेतकऱ्यांच्या विविध समस्यांचे चित्रण 'शेतकऱ्याचा असूड' यात केले. शेतकरी प्रतिष्ठित असला पाहिजे, त्याची उत्तम शेती असली पाहिजे. ग्रामीण जनता, तिचे प्रश्न, दुःखे मांडणारे, शेतकऱ्यांच्या, शूद्रांच्या, स्त्रीयांच्या प्रश्नांना वाचा फोडण्याचे काम महात्मा फुलेंनी केले. श्रमाला प्रतिष्ठा नाही, [illegible] कष्टकरी समाज उपेक्षित होता. "या [illegible] पासून परंपरा अशी की पुस्तकी, शाब्दिक ज्ञानाची ओझी वाहणारे श्रेष्ठ आणि सरळ अंगमेहनतीवर [illegible] कष्टकरी समाज मात्र उपेक्षित! अप्रतिष्ठित!!"

Scanned by CamScanner
Scanned by CamScanner

अनेकानेक कारणांनी शेती व शेतकऱ्यांची स्थिती खालीच पिळवटून टाकणारी. कालखंड १८८३ चा असू देत किंवा आजचा, राजकीय क्षेत्रातील सत्ताधारी वर्ग शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांबद्दल उदासीनच दिसतो. त्या काळात समाज सुधारकांनी शेतकऱ्यांच्या परिस्थितीकडे दुर्लक्ष केले. महात्मा फुले यांनी शेतकऱ्यांचे प्रश्न समजावून घेतले. सहानुभूतीपूर्वक मानवतावादी दृष्टिकोन त्यांनी दाखविला. परिसराचे अवलोकन केले असता असे लक्षात आले की संपूर्ण समाज दारिद्र्याने आणि अज्ञानाने ग्रासलेला आहे. इंग्रजांनी भारतात येवून ज्ञानाचा पाया घालण्याचा व एकूण समाजरचना बदलण्याचाही प्रयत्न केला. भारतात पहिल्यांदा जमिनीच्या आणि शेतसाऱ्याच्या संदर्भात 'रयतवारी पध्दती सुरू केली. याचा परिणाम शेतकऱ्यावर झाला कारण शेतसाऱ्याची जबाबदारी शेतकऱ्यावर पडली' "हा शेतसाराही एकूण उत्पन्नाच्या तुलनेत अधिकच होता हे खुद्द एलफिन्स्टन यांनेच कबूल केले आहे". [1]

रयतवारी पध्दती, दुष्काळ, शेतीची उत्पादन क्षमतेत घट व या कारणा समवेत अजून एक कारण म्हणजे पूर्वी शेतकरी कुटुंबातील काही सदस्य सैन्यात भरती होत असे . पण "इंग्रजांचे राज्य आल्यामुळे अनेक संस्थानिकांकडील सैन्य कमी झाले व त्यांचा बोजा शेतीवरच पडला" [2] या व अश्या अनेक कारणास्तव शेतकऱ्यांची व शेतीची स्थिती ढासळताना दिसते.

शेतकऱ्यांच्या दारुण स्थितीचा फायदा त्या काळातील सावकार, मारवाड्यांनी आणि भ्रष्ट ब्राम्हणांनी पुरेपूर घेतला. अधिच अज्ञानी त्यात गरज व गरज भागविण्यासाठी कर्ज घ्यावी लागली. घेतलेले कर्ज व अधिक व्याजदराने घ्यावे लागले त्यामूळे परिणामी व्याज स्वरूप व व्याज फेडून भरणार त्यात उत्पादन घटलेले आणि मजूर व लबाडखोर यांनी पैश्याच्या मोबदल्यात त्यांच्या जमिनी ताब्यात घेतल्या परिणामतः जमिन कसणारा शेतकरी भूमिहीन होत गेला. अधिक व्याजदर आकरणीमूळे शेतकरी परत फेड करू शकत नाही या कारणामुळे जमिनींचे हस्तांतरण करणे सोईस्कर झाले. ही परिस्थिती केवळ महात्मा फुले यांच्या काळातील नसून देखिल पूर्वापार परंपरा आहे. मग तो पेशवेशाहीचा कालखंड असो वा त्या अधिचा. याचा अर्थ असा होतो की अनेक शतकापासून शेतकऱ्यांची स्थिती काही बदलेली नाही. त्याचे हाल चालूच आहेत. त्यात नव्या व्यवस्थेमुळे, नव्या सत्तेमुळे वाढ निरंतर होत आहे.

शेतकरी, शेतमजूर आणि कष्टकरी यांचा आक्रोश प्रकट करणारे जळजळीत लेखन म्हणजे "शेतकऱ्याचा असूड" होय. शेतकऱ्यांची पूर्वस्थिती, वर्तमान, त्यांचे होणारे शोषण, कारणीभूत असणारे अज्ञान, हाल अपेष्टा आणि त्यावरील उपाय या सर्वांचे मर्मस्पर्शी चित्रण आपल्या अनुभव, विचार व चिंतनातून साकार करणारा ग्रंथ म्हणजे "शेतकऱ्याचा असूड" होय.

"शेतकऱ्याचा असूड" हा ग्रंथ मध्यम, कनिष्ठ अश्या शेतकऱ्यांच्या हाल अपेष्टा व्यक्त करणारा आहे. त्यात त्यांनी शूद्र–अतिशूद्र आणि उच्चवर्णीय यांच्यातील संघर्ष व्यक्त केलेला नाही. जातिव्यवस्थेच्या नावाखाली उच्चवर्णीय जे आर्थिक शोषण करतात ते ही त्यांना महत्वाचे वाटते. म्हणजे हा संघर्ष मात्र सामाजिक पातळीवरचा नसून आर्थिक पातळीवरचा असतो याची जाणिव फुले यांना झालेली दिसते. भटब्राम्हण शेतकऱ्यांचे कसे शोषण करतात याचे सविस्तर चित्रण त्यांनी केले ते प्रभावकारी आहे.

भारतातील इंग्रजांचे आगमन, इथला युगानुयुगे शोषक असलेला उच्चवर्णीय वर्ग इंग्रजांच्या अंमली शासनकर्त्यात वेगवेगळ्या पदावर विराजमान झाला. आणि त्यांच्या शोषणाला शासनाची मान्यता प्राप्त झाली. शोषकांचा हा शक्तीशाली वर्ग निर्माण झाला. आपल्या न्यायासाठी लढणे व दाद मागणे कठीण शेतकऱ्यांना जीवितवाना कठीण झाले. या संदर्भात "... त्या सावकाराच्या आईचा भाऊ रेव्हेन्यू साहेबांचा दप्तरदार, कुलकर्णी कलेक्टर, साहेबांचा चिटणीस, धाकट्या बहिणीचा नवरा, मुनसफ आणि बायकोचा बाप हा तालुक्याचा फौजदार पोलिसपाटील पेंढार अर्धे कर्मचारी त्याचे नातवाले ब्राम्हण व कामगार ..." सर्व उल्लेख केला असता एकमेकांच्या हितसंबंधी आणि नातेवाईक असलेल्या वर्गाबद्दल शेतकरी व्यक्त होताना दिसतो. अशी शोषकांकडून किती आवळला जाळला, भरडत होत चालले याचे प्रमाण होय.

या सर्व परिस्थितीतून जर मार्ग काढावयाचा असेल तर शूद्रांना, शेतकऱ्यांना शिक्षण घेणे गरजेचे आहे. एक अविद्या काय काम करू शकते ते महात्मा फुले सांगतात. 'विद्ये विना मती गेली, मतीविना नीती गेली, नीतीविना गती गेली, गतीविना वित्त गेले, वित्तविना शूद्र खचले. इतके अनर्थ एका अविद्येने केले'

'शेतकऱ्याचा असूड' या ग्रंथाच्या पहिल्या प्रकरणात शेतकऱ्यांच्या जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंत जी ग्रामव्यवस्था आहे विशेष करून उच्चवर्णीय ब्राम्हण आपला फायदा करून घेत आहे. शूद्राचे , शेतकऱ्यांचे आर्थिक शोषण कशा पध्दतीने करतात याचे यथार्थ चित्रण केले आहे. मतलबी धर्माचे लचांड शेतकऱ्याच्या मागे लावून त्याला लक्षात येणार नाही अशा पद्धतीने त्याचे शोषण केले जाईल म्हणजे शेतकऱ्यांचा मागे लावून त्याला लक्षात येणार नाही अशा पध्दतीने त्याचे शोषण केले जाई. म्हणजे शेतकऱ्यांच्या मुलीस ऋतुप्राप्ती झाली की ऋतुशांती केली पाहिजे हे पटवून दिले जात. मग गर्भधारणेपासून मृत्यु पश्चात केले जाणारे सगळे कर्मकांड शेतकऱ्यांचे शोषण करण्यासाठीच होते. जोडीला सगळे सनवार येणे करून शेतकऱ्यांचे द्रव्य आपल्याला प्राप्त करता येईल असे. याचा अर्थ शेतकरी ब्राम्हणासाठी सोन्याचे अंडे देणारी कोंबडी होती. अश्या पध्दतीने शेतकऱ्यांच्या 'धर्मनिषाने' घडणाऱ्या शोषणचे चित्रण प्राप्त होते.

'शेतकऱ्याचा असूड' यातील दुसरे प्रकरण सरकारी विभागात का करणाऱ्या भट, ब्राम्हणांचे ज्यात महसूल, जंगले, न्याय, शिक्षण, पोलिस अश्या नव्यानेच सुरू झालेल्या विविध विभागात धर्मदृष्ट्या प्रतिष्ठित वर्ग सामिल झाला. जो पैसे उकळण्यात सिध्दहस्त होता याची वरिष्ठ अधिकाऱ्यांपर्यंत असणारी ओळख फायदेशीर ठरत होती. शेतकऱ्याचा स्पर्श देखिल करत नव्हते परंतु फुले म्हणतात "कार्यमहालात चावून येणारा, रंडाच्या मुखास चुंबन तुंबड्या लावून त्यांच्या मुखरसाचे घुटके" [3] घेणाऱ्या ब्राम्हणांचा मुखवटा उतरवण्याचे काम फुले यांनी केले.

तीसऱ्या प्रकरणात फुल्यांनी नव्याने उदय झालेल्या सावकार, मारवाड्यांचे शेतकरी कर्जबाजारी झालेला होता, त्यामुळे तो पैश्यांसाठी सावकाराकडे जात असे अश्यावेळी सावकार त्याचा पुरेपूर फायदा घेत त्याचे शोषणकरी.

शेतकऱ्यांची वाताहात, अर्थात शेतकऱ्यांची दयनीय अवस्था, कर्जबाजारीपणा यातून उद्भवलेली मानसिक असंतुलनाची भ्रमिष्ट अवस्था ग्रंथाच्या चौथ्या प्रकरणात धारदारपणे उतरवण्यात आली आहे. शेतकऱ्यांच्या ऱ्हासाची कारणे स्वतः शेतकरी असल्याचे फुले सांगतात. हे विधान फार स्पष्टपणे आणि निर्भयपणे केले आहे. शेतकऱ्यांनी बहुविवाह करणे, बालविवाह करणे या बाबी अहितकारक दिसतात.

महात्मा फुले यांनी शेतकऱ्यांची हृदयद्रावक स्थितीच चित्रित केलेली नाही तर पाचव्या प्रकरणात त्यांनी शेतकऱ्यांच्या उदयासाठी उपाय सुचविलेले आहेत. व्यवस्थेमध्ये शूद्र, अतिशूद्रांचे शोषण कशा पध्दतीने होत असे याचा पुरावा म्हणजे शेतकऱ्याचा असूड होय.

'शेतकऱ्याचा असूड' ग्रंथ आजच्या शेतकऱ्याच्या दृष्टिने महत्वाचा आहे. कारण १८८३ ला जी शेतकऱ्यांची परिस्थिती होती तीच परिस्थिती २०१९ ला ही पहावयास मिळते. त्यावेळी इंग्रजांचे राज्य होते आणि आम्ही गुलाम आता देश आमचा, राज्यकर्ते आमचे, तरी हा शेतकरी फासावर लटकतो, दुष्काळ सोसतो, कर्जबाजारी होतो, पिकांना भाव मिळत नाही म्हणून आत्महत्या करतो.

आज १३५ वर्षे उलटून गेली तरी देखील इंग्रजांनी रूजवलेली व्यवस्था आणि त्या व्यवस्थेच्या प्रथा अजून तशाच आहेत. त्याकाळात न्याय व्यवस्था कशी होती? गरीबांना न्याय मिळत नव्हता, त्यांचे शोषण होत असे. आजही आम्हाला तसेच चित्र दिसते. त्यात फारश्या जोगा बदल जाणवत नाही. खुनी, बलात्कारी मोकाट वावरताना दिसतात. इंग्रजांना त्यांच्या अधिकाऱ्यांना मानपान देवून आपल्या बाजूने केले जात असे. यातून भट कामगारांचे, सावकारांचे कल्याण होत असे पण शेतकऱ्यांचे अपरिमित नुकसान होत. इथल्या खूप असले की भट, सावकारांची आपली मनमानी चालत असे. या प्रकारचा आज ही पहावयास मिळतो. आजही नोकरशाहीचे शोषक, लाचखोर रूप कायम आहे. व्यापारी वर्ग आजही लुबाडतो आहे. कारण भ्रष्ट व्यवस्था सर्वप्रथम त्यांनी कामामध्ये भट ब्राम्हणांना लुडबुड करू देऊ नये, अनेक विवाहतर येणे पाळावीत, बाप्पा–मुलांच्या नावावर

नदी नासवी, बालविवाह होवू देवू नये अहुजन समाजाच्या शिक्षणासाठी वेगवेगळ्या योजना आखाव्यात, सरकारी जागेवर बहुजन समाजातील व्यक्ति असावा, पाटीलकीसाठी परीक्षा ठेवाव्यात इत्यादी. शेतकऱ्यांच्या वैयक्तिक जीवनातील सुधारणे सोबतच त्यांच्या शेतीचा विकास झाला पाहिजे हेच सांगितले. शेती सुधारण्यासाठी त्यांनी शेतीविषयक अत्याधुनिक ज्ञान शेतकऱ्याला मिळाले पाहिजे त्या विषयी उद्, उत्तम बैलजोडी, जनावरांसाठी चारा, पाणी, पिकांच्या रक्षणासाठी पिकांवर पहारे बसविले जावेत अशा नानाविध उपाय त्यांनी सुचविले. योग्य श्रममूल्य प्रत्येकाला मिळाले पाहिजे हे सांगणारे महात्मा फुले व त्यांचे लेखन होय.

शेतकऱ्याचा असूड हा ग्रंथ वाङ्‌मयीन गुणवत्तेच्या दृष्टीने ही महत्त्वाचा ठरतो. महात्मा फुले यांच्या लेखनशैलीविषयी ग. त्र्यं. माडखोलकर म्हणतात "त्यांच्या लेखणीतील साहित्य गुणांची चमक, शिवाजी महाराजांचा पोवाडा आणि शेतकऱ्याचा असूड या दोन पुस्तकात दृष्टिस पडते." ६

बहुजन समाजाला आपले विचार कळावेत यासाठी त्यांनी बोलीभाषेचा वापर केला. अत्यंत प्रवाही, अर्थपूर्ण अशी ती आहे. स्वच्छ, स्पष्ट, अर्थगर्भ आणि निश्चितार्थी लेखन फुल्यांच्या गद्यलेखनाचे वैशिष्ट्ये होय.

शेती व्यवस्थेपासून ते शिक्षणापर्यंतची एक नवी रचना येथे इंग्रजांनी स्थापित केली आणि या नव्या कायम आहेत डॉ. कोत्तापल्ले म्हणतात "... इंग्रजांनी ज्या व्यवस्था रद्द केल्या त्यांच्या दुर्गुणासहित त्या आपण आजही पुढे चालूच ठेवल्या आहेत. म्हणजे मागील पानावरून पुढे असाच प्रकार असल्याचे दिसते. जो काही बदल जाणवतो तो परिस्थितीच्या रेट्याने घडणारा आहे. हेतुपुरस्कर, योजनापूर्वक आम्ही परिवर्तनाला दिशा देण्याचा प्रयत्न अजूनही करीत नाही हे वास्तव ...."७

'शेतकऱ्याचा असूड' ग्रंथ प्रासंगिक आहे. महात्मा फुल्यांनी शेतकऱ्याच्या शोषणाचे फार वास्तविक विवेचन-विश्लेषण या ग्रंथात केले आहे. या द्वारे महात्मा फुल्यांच्या व्यक्तिमत्वाची ठळक वैशिष्ट्ये सूक्ष्मनिरीक्षण, चिंतनशीलता, बुद्धिवादी दृष्टिकोन, विचारांची प्रखरता व अर्थकारणाचे मूळ शोधणारी दृष्टी आदि सर्वच वैशिष्ट्यांचा अनुभव त्यांच्या लेखनातून येतो.

संदर्भ ग्रंथसूची :
१. सं. व प्र. डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले, शेतकऱ्याचा असूड, पृ. ६
२. रमेश दत्त, दि इकॉनॉमिक हिस्टरी ऑफ इंडिया इन व्हिक्टोरियन एज, पृ. ४३०
३. महात्मा जोतीराव फुले, शेतकऱ्याचा असूड.
४. उपरोक्त
५. उपरोक्त
६. ग. त्र्यं. माडखोलकर, महाराष्ट्राचे विचारधन आधुनिक महाराष्ट्राचा वारसा, पृ. ३५
७. महात्मा जोतीराव फुले, शेतकऱ्याचा असूड, सं. व प्र. डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले, पृ. २६

Scanned by CamScanner